

A Paradicsommal szemben / „valamikor a paradicsom állt itt” / mindennek szakrális negatívuma, *apokrif apokalipszis*. Melyben, mint jeleztem, egyedül talán a szerelem az egyetlen eretnokség a reménytelenségben. De ott is csak éppen-éppen. „Hazátlanabb az én szavam a szónál! – Nincs is szavam”.

Am ne tévedjünk, ez is áttételezés. Nem, semmiképpen nem közvetlen, pillanatnyi érzelmi azonosság-tudat. Másfajta költészet ez. Más érzékeléssel. Másképp jön létre. Majd, majd, ha nemzedékünk végleg kihál – és ha egyáltalában érdemes lesz tudakolni – akkor lehet pontosítani, miért formálódott Pilinszky költészete úgy, ahogyan formálódott. Mi rejlik mögötte? Mennyi vágy, gátlás és szenvedés, miért csorog alá az üres árok?

Alföldy Jenő *Apokrif*-tanulmánya rengeteg részellemmel, biblikus analógiákkal telített, sok igazságot, de nem egy tévedést tartalmaz. Csak fenntartással mondható, hogy képet adó olvasmány az ifjúság számára.

ALFÖLDY JENŐ

Megjegyzések Lengyel Balázs cikkéhez

Lengyel Balásznak igaza van abban, hogy helyesbíti a Tiszatáj januári számában megjelent *Apokrif*-elemzésében a nagy költemény keletkezési dátumát. A mű nem 1954-ben született, mint ahogy írtam, hanem 1952 telén.

Nem mentségül, csupán magyarázatul jegyzem meg, hogy a birtokomban levő Pilinszky-kötetek egyike sem tünteti föl a vers születési idejét, sem az általam legtöbbet forgatott, remek kiállítású, *Nagyvárosi ikonok* című, 1970-es válogatás (Szépirodalmi Kiadó), sem az 1976-os *Kráter* (szintén Szépirodalmi), sem más válogatások. A könyvszetileg ugyancsak igen szép 1998-as életműkiadás (*Pilinszky János összes versei*, Osiris Kiadó) a tartalomjegyzékben a megjelenés dátumát jelzi csak (Csillag, 1956 július). Az erősen Újhold-barát szellemben összeállított *Hét évszázad magyar költői* (Tevan Kiadó, Békéscsaba, 1996.) 1956-ra datálja a vers világra jöttét.

Az ellentmondásokat látva én arra az adatra támaszkodtam, amelyet a Török Endre által válogatott és szerkesztett interjúgyűjteményben találtam (*Beszélgetések Pilinszky Jánossal*, Magvető, 1983.). Az *Aljosa* című fejezetben Cs. Szabó László beszélget a költővel. „Mikor írtad?” kérdésére Pilinszky így válaszol: „1954-ben.” (14. oldal) Nem láttam okát, hogy a *kurzív baskerville* betűkkel világosan szedett szöveg hitelességében kételkedjem. Különösen azért, mert a legilletékesebb, maga a költő mondja, hogy az *Apokrif* ekkor született.

Aztán a Tiszatáj szerkesztőjének útbaigazítása nyomán utánanézttem annak, amit Domokos Máttyás ír a Tiszatáj 1997. januári cikkében (*Levél a Pilinszky-filológiáról*). Az *Apokrifet* tartalmazó *Harmadnapon* című Pilinszky-kötet 1959-es megjelentetése előtt a hivatalból kijelölt *ideológus*-lektoroknak az a kívánságuk támadt, hogy a kötetben ne az 1952-es, hanem az 1954-es dátum szerepeljen.

Hiszek a Szépirodalminál akkor *sza*lektorként dolgozó Domokos Máttyásnak –, de hadd adjak hangot csodálkozásomnak. Miért jó az a *Harmadnapon ideológus*-ellenőré-

nek, ha a kétségbeesett hangú verset nem a hivatalból – persze álszent módon – már „bírált” Rákosi-évekre datálják, hanem a valamivel enyhébb 1954-es esztendőre?

Nagy Imre 1953-ban szüntette meg a tíz- és tízezrek életét megnyomorító kuláklisztát, a kitelepített „burzsoá” elemek jórészt már hazatérhettek, ha még volt hová, és a dugig zsúfolt börtönök, büntetőtáborok is kinyíltak a rabok nagy része előtt. Am 1954-ben Rákosi újból támadásba lendült, a börtönök ismét bezárultak, Nagy Imrét félreállították, s bár a diktátor hatalma többé nem volt a régi, a Rákosi-korszak gyakorlatilag Gerő 1956. októberi szerepléséig folytatódott (noha még sokáig érezte hatását a Kádár-rendszer idején is). Ilyenformán értelmetlenné válik az a feltételezés, hogy a cenzúra továbbra is a Rákosi-kort akarta védeni a vers végítélet-hangulatától. 1954 történelmileg ugyanaz, mint 1952, akkor is, ha közben, 1953-ban Nagy Imre jelentős megkönnyebbülést hozó kísérletet tett az enyhülésre.

Domokos Mátyás közlése hiteles adalék az 1958-ban vagy 59-ben fennálló hatalom tudathasadásos, ki- és beszámíthatatlan viselkedéséről. Tény, hogy a *Harmadnapon* (eredetileg *Senkiföldjén*) című kötet szerkesztőségi előkészítése és politikai ellenőrzése nem állt távol Nagy Imre és mások kivégzésének időpontjától. De ha az *Apokrif* „levegőtlen prés”-ét közérzetjelzésnek veszi a cenzúra, akkor 1954-gyel nem Nagy Imre nyakába varrja a rossz társadalmi közérzetet, hanem éppúgy Rákosiéba, mint 1952-vel. A mi helyes válaszunk csak egy lehet: a versbeli közérzet – bármily szörnyűek voltak a Rákosi-évek – alig köthető a keletkezéskor fennálló politikai állapot aktualitásához. Rosszul olvassa Pilinszkyt (prózáját pedig nem ismeri), aki az aktualitások költőjét látja benne. Pilinszky antifasiszta, de több annál; a Rákosi-korszak ellen rossz közérzettel tiltakozó költő, de több annál; katolikus költő, de több annál. És objektív és Újholdas, de éppúgy több annál, mint ahogy Nagy László több mint népi vagy szürrealista. Még annál is több, amit magam állapítottam meg elemzésemben: messianisztikus költő – pedig ezt nagyon magasra taksálom. Messianisztikus más is lehet, de nagy költő nem lehet akárki, csak ő, Pilinszky és Petőfi és Ady és József Attila és Radnóti Miklós.

Mindenképp jegyezzük meg magunknak: a vers helyes születési adata 1952 tele.

Pilinszky azonban nemcsak azért egyezhetett bele a posztdatálásba, mert ez volt a könyv kiadásának – voltaképp nem is túlzottan szigorú, inkább csak a hatalomra és a korszakra nézve szégyenletes – feltétele, hanem azért is, mert (mint maga Lengyel is mondja) „lényegtelennek” tartotta. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy irodalmi tudatunk számára is elhanyagolható: filológiai pontossággal tartozunk a remekműnek. De ha a vers mondandója szempontjából a költő lényegtelennek tartja, hogy a Rákosi-diktatúra legsötétebb éveiben vagy második, erőtlenebb hullámában írta-e művét, akkor nem tudom, Lengyel miért értékeli föl ezt az adalékot olyannyira, hogy a Tiszatáj Diákmellékletének olvasóit lebeszélje verselemzéséről, vagy legalábbis elvegye tőle a kedvüket?

Lengyel Balázsnak bele kell nyugodnia, hogy bár közlőről ismerte Pilinszky Jánost, az *Apokrif* nem róla és közös hölgyismerőseikről szól. A kritikus nemrégiben olyan cikket tett közzé Pilinszkyról, amelyben a költő *deviáns* viselkedéséről, baráti megbízhatatlanságáról vagy hűtlenségéről értekezett, és arról, hogy – horribile dictu – Pilinszky János „lefelé barátkozott”, miközben hűtlen volt régi barátaihoz, elsősorban Lengyel Balázshoz. Minthogy sem devianciája, sem az, hogy „rossz társaságba keveredett”, életművén semmiféle nyomot nem hagyott, hagyjuk ezeket az élettrajzi adalékokat a verselemzéseken kívül. Húzzuk be mögöttük minél jobban az ajtót.

Pilinszky oly tisztán áll olvasói előtt, mint Ady Endre, akit a prudéria máig nem hagy nyugodni sírjában. Se Adyhoz, se Pilinszkyhez nem illik a „deviancia” vagy a „lefelé barátkozás” elfuserált szalonkifejezése, amely nem méltó egy tekintélyes irodalmár tollára.

Ajánlott olvasmány Pilinszkynek ez a verse: „Te: bakája a mindenségnek. / Én: kadettja valami másnak. / Odaadnám tisztí kesztyűmet / cserébe a bakaruhának” (József Attila). Íme, így barátkozott Pilinszky „lefelé”.

